

ANTE ŠKEGRO

Hrvatski institut za povijest
HR – 10.000 Z A G R E B
Opatička 10
E-mail: askegro@isp.hr

BROTNJOM OD PRETPOVIJESTI DO SREDNJEG VIJEKA

UDK 902/903/904 (439.56)
Izvorni znanstveni rad

Brotnjo se nalazi u zapadnoj Hercegovini. Bilo je distrikt srednjovjekovne hrvatske župe Večernike (Večerić) u Humskom kneštvu. Gusto je napučeno od prapovijesti do danas. U predrimsko i antičko doba po svoj ga je prilici nastavalo stanovništvo ujedinjeno u delmatski plemenski savez. Rimljani su i u Brotnjo dospjeli potkraj pretkršćanske ere. Kršćanstvo je u ovaj kraj doprlo dolinom rijeke Neretve, posredstvom ranokršćanske općine u Naroni. Tijekom kasnog srednjeg vijeka, do osmanlijske okupacije oko 1470. g., bilo je u vlasti kneževskog roda Komlinovića. Temeljna gospodarska grana od najranijih vremena do danas je stočarstvo, poljodjelstvo i lov. U poljodjelstvu dominira uzgoj vinove loze.

UVOD

U predrimsko i ranoantičko doba područje Brotnja po svoj je prilici nastavao borbeni delmatski plemenski savez koji se među istočnojadranskim populacijama najduže i najžešće suprotstavljao rimskoj okupaciji. Koje je, međutim, delmatsko pleme obitavalo na ovom području prema raspoloživim se vrelima ne može utvrditi. Kakogod bilo, i Brotnjo je dijelilo sudbinu istočnojadranskih prostora, posebice kad su u pitanju stradanja od rimskog oružja.

PRETPOVIJEST I ANTIKA

O napućenosti ovog kraja u predrimsko doba svjedoče brojne gomile (*tumuli*) pod kojima su pokapali svoje mrtve, primjerice na *Gomilama* (50-ak; *ALBiH*, 3: 295, br. 24.103), *Grabovini* (50-ak; *ALBiH*, 3: 296, br. 24.129) i *Pirnjačama* (50-ak; *ALBiH*, 3: 304, br. 24.301) u Hamzićima, na *Glavama* u Cernu (100-tinjak; KORDIĆ 1998: 14), na *Grabarju* u Malom Gornjem Ograđeniku (50-ak; *ALBiH*, 3: 296, br. 24.128), na *Gomilama* (*ALBiH*, 3: 295, br. 24.98) i *Grminama* (= *Gagre*) (20-ak; *ALBiH*, 3: 298, br. 24.177) u Blatnici i drugdje. Rimljani su napokon i ovaj kraj podvrgli pod svoju kontrolu ugušivši veliki ilirsko-panonski, odnosno Batonov, ustanak (6–9. god.) koji je bio zahvatio prostore od Jadrana do Drave i Dunava. Zbog toga je, jer je bio zaprijetio i samoj Italiji, Oktavijan August bio prisiljen svoje sjedište iz Rima premjestiti u Ravenu, kako bi osobno mogao nadzirati

ratne operacije. I Brotnjo je ostalo u okviru rimske države do propasti Zapadnog Rimskog Carstva 476. god. Potom je i ovaj kraj bio u vrtlogu barbarskih provala i pustošenja, odnosno bizantske rekonkviste. U ranom srednjem vijeku Brotnjo je bilo u sastavu Neretvanske kneževine odnosno Paganije.

RIMLJANI U ČERINU

Čini se da je plodno Broćansko polje pozornost Rimljana privuklo ubrzo nakon sloma spomenutog ustanka. Na to ponajprije upozorava ulomak rimske opeke s pečatom *Pansiana* (sl. 1) pronađen 60-ih godina 19. st. u antičkoj grobnici u tadašnjem starom čerinskom groblju, danas opet ak-

Sl. 1: žig *Pansiana* s rimske opeke

Abb. 1: Pansiana-Stempel auf einem römischen Ziegel

tivnom rimokatoličkom groblju ispod ceste jugoistočno od župne crkve. Ta je grobnica u cijelosti bila sazidana od rimske opeke (HOERNES 1880: 34–35; PATSCH 1904: 279, 283; ŠKEGRO 1991: 226), čiji se ulomci (u što sam se osobno uvjerio) i danas pronalaze u istom groblju baš kao i na lokalitetima *Krivača* i *Crkvina*. Ova vrsta opeke, proizvođena u velikim pogonima na sjeveroistoku Italije u okolici Akvileje od druge polovine 1. st. prije Kr. do cara Vespazijana (69–79. god.), na zapadnohercegovačke prostore je intenzivno dopremana tijekom 1. st. poslije Kr. (ŠKEGRO 1991: 225–226). Ranu prisutnost Rimljana na čerinskom području posvjedočuje i žrtvenik u čast Dijane (*Dia-*

Sl. 2: Andromeda s nadgrobnika u Čitluku

Abb. 2: Andromede von einem Grabstein in Čitluk

na) i Silvana (*Silvanus*) iz ruševina nekog antičkog objekta istočno od vrela Čerin do Crkvine (BAKULA 1867: 84–86; 1970: 80–81) sa zavjetnom formulom *Dian(ae) Aug(ustae) sacr(um) / Silvan(o) Aug(usto) sacr(um)* (HOERNES 1880: 35). S obzirom na činjenicu da su u pitanju rimsko-italijska božanstva šuma, lova i pastira, pretpostaviti je da se pučanstvo prije pobjede kršćanstva na ovom prostoru bavilo lovom, stočarstvom i poljodjelstvom kao, uostalom, i srednjovjekovno pa i današnje pučanstvo do pred koje desetljeće. Iz pretkršćanskog vremena je i nadgrobni spomenik nekog Klementa (*M. Pil. (?) / Clemen(s)*; CIL III, 8497 (= 8503 = 6370) koji potječe iz ruševina istog antičkog objekta kao i žrtvenik Dijane i Silvana. S prednje strane iznad natpisnog polja je muško poprsje, vjerojatno preminulog muškarca komu je spomenik i bio podignut. S desne bočne strane je motiv za stijenu prikovane nage Andromede (*Andromeda*) ruku i nogu vezanih lancima i okovima (sl. 2). S lijeve bočne strane je motiv njenog izbavitelja Perzeja (*Paersaeus*) s harpunom u lijevoj i odsječenom Meduzinom (*Medusa*) glavom u desnoj ruci. Na poleđini spomenika je reljef koji prikazuje konjanika u kasu zaogrnutoga u togu (HOERNES, 1880: 35–36). Motivi s ovog spomenika svjedoče da je osoba kojoj je u čast ovaj spomenik bio podignut po svoj prilici bila orijentalnog podrijetla.

STELA IZ KARLOVCA (ČITLUK)

Na ranu romanizaciju Brotnja upućuje i na dva dijela prelomljena pravokutna stela (sl. 3) s *Kučišta* u Karlovcu (Čitluk), pronađena u nejasnim okolnostima u neposrednoj blizini brončanodobne *Maršića gradine* (o gradini usp. RADIMSKÝ 1892, 122). Sudeći prema natpisu, bila je podignuta u čast Gemina Juvena preminulog u nepoznatim okolnostima u Rimu, kojemu su ga u čast podigle njegove dvije sestre Julija i Gemella: *D(is) M(anibus) s(acrum) / Gemino Iuve[n]i / [i]nfelicissimo / defuncto Rom[an]a / — VC (vel G) F (vel E) / — AC [I]u[li]a(?) e[ti]a(?) / [G]emella soror[is] / [fra]tri pientiss[im]o posueru[n]t. Datira se na razmeđu 1. i 2. st. odnosno najkasnije u prvu polovinu 2. st. po Kr. (KRASIĆ 1998: 49–52; ŠKEGRO 2000: 27–30; DODIG 2003: br. 2; 234–245). Kognomeni osoba spomenutih na ovom spomeniku ostavljaju mogućnost za pretpostavku da su one po svoj prilici potomci rimskih doseljenika iz zapadnih provincija Carstva.*

Sl. 3: Rimski stela iz Čitluka
Abb. 3: Römische Stele aus Čitluk

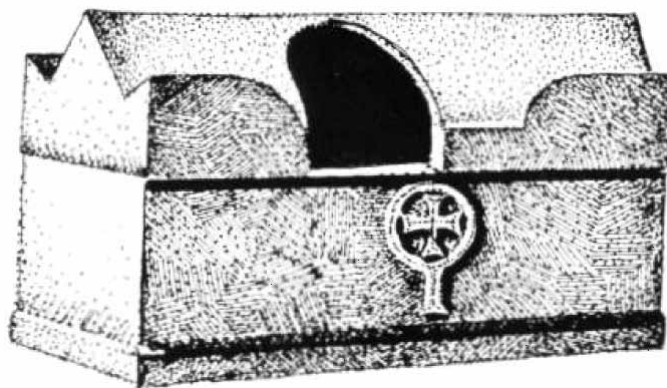
POČECI KRŠĆANSTVA

Ako je suditi prema monumentalnom sarkofagu i ulomcima oltarne pregrade s tipično ranokršćanskim motivima – vinova loza, grožđe i ptice koje ga zoblju (sl. 4), zaključiti je da se kršćanstvo u Brotnju ukorijenilo još u kasnoantičko doba. Sarkofag, koji je zajedno s nekoliko drugih antičkih objekata smješten ispred rimokatoličke crkve u Čerinu, odnosno iznad prije nekoliko godina podignutog spomenika poginulim Brotnjacima, okvirno se datira u 5. st. (BASLER 1972: 135, 148 sl. 160, 147, sl. 160; 1990: 42, sl. 2; 1993: 90–91). Suprotno nekim napisima, nije urešen nikakvim re-

Sl. 4: Ulomak pluteja uzidan iznad gornjeg ulaza u župni ured u Čerinu
 Abb. 4: Pluteusfragment eingebaut oberhalb des oberen Einganges in das Pfarramt in Čerin

Ijefima niti tekstem (*Čitluk i Brotnjo*, 53–54), izuzev s prednje strane križem ovjenčanim lovorovim vijencem (*crux coronata*) nalik egipatskom *ankhu* (sl. 5). Unatoč tome njegove dimenzije, način izrade pa i sama forma križa upozoravaju da je bio namijenjen ukopu nekog istaknutog kršćanina. Ulomci pluteja koji su, kao i sarkofag, tijekom druge polovice 19. st. pronađeni u ruševinama nekog antičkog objekata na *Crkvini* te bili uzidani u župnu kuću u Čerinu i dvorišni zid ispred nje, sarkofag, naziv lokaliteta (*Crkvina*) te još neke indicije upućuju i na postojanje ranokršćanske bazilike u Čerinu. No, nejasno je gdje se ona nalazila. Tragovi temeljnih zidova nekog monumentalnoga objekta s *Krivača* i *Crkvina* izrađenog od pažljivo lomljenog kamena (koji je Vlado Soldo iskrčio i uzidao u dvije visoke podzide oko svoje kuće), tragovi mozaika u rubnom dijelu *Krivače*, ulomci rimske opeke te popločanja od velikih komada uglačanog kamena s *Crkvine* (koju od *Krivače* razdvaja tek seoski put), sarkofag i ulomci pluteja upućuju na mogućnost da se ranokršćanska bazilika nalazila na *Krivači* odnosno *Crkvini*, gdje se najčešće i traži (BASLER 1972: 135; 1993: 84, 90; *ALBiH*, 3: 291, br. 24.33; CHEVALIER 1995: 411–412). Međutim, nalazi ulomaka dvaju monumentalnih stupova (od kojih se jedan od 70-ih godina 20. st. nalazi u atriju Osnovne škole u Čerinu (sl. 6) a drugi u župnom uredu), nalaz rimskoga groba od opeke, blizina nepresušivog vrela Čerin i dr., upućuju na mogućnost da se ona mogla nalaziti i na mjestu staroga, sad opet aktivnog, groblja ispod seoskog puta jugoistočno od župne crkve. Bilo kako bilo, antičko se kršćanstvo u Čerinu nikako ne može os-

Sl. 5: Ranokršćanski sarkofag iz Čerina
 Abb. 5: Frühchristlicher Sarkophag aus Čerin

Sl. 6: Ulomak stupa iz Čerina
 Abb. 6: Säulenfragment aus Čerin

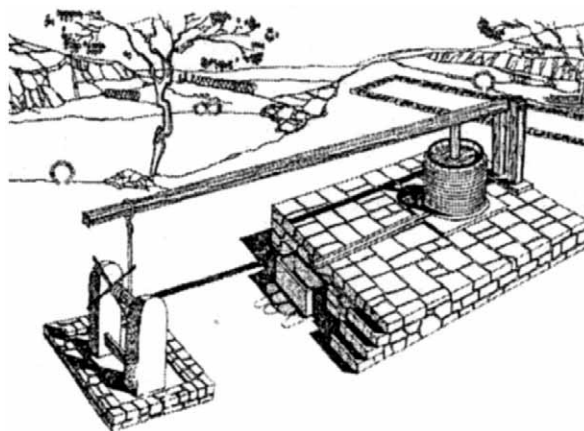
poriti. Preko Broćanskog polja kroz Čerin je vodio vicinalni rimski put u smjeru Širokog Brijega prema antičkim naseljima i utvrđenjima u Pologu, Biogracima i planinskim predjelima iza Boraka pokraj Širokog Brijega (VEGO 1981: 27). S obzirom na činjenicu da je u pitanju bio put koji je preko Brotnja i Širokog Brijega povezivao ljubuški kraj (*Bigeste, Pagus Scunasticus*) s duvanjskim, odnosno livanjskim prostorima, pretpostaviti je da se i kršćanstvo u ovom kraju širilo istim pravcem, po svoj prilici iz *Narone* (Vid pokraj Metkovića). Naronitanski biskup Marcel (*Marcellus, episcopus ecclesiae Naronitanae*) sudjelovao je u radu salonitanskih crkvenih sabora 530. i 533. god. (ŠIŠIĆ 1914: 160, 164). Međutim, ne treba zanemariti ni činjenicu da je kršćanstvo na delmatiskim prostorima širio još sv. Venancij, koji je u vrijeme cara Valerijana (253–260. god.) i položio svoj život za njega negdje među Delmatima (*apud vel inter Dalmatas*; ŠKEGRO 2002: 26).

GOSPODARSTVO

Da se u predantičko i rimsko doba pučanstvo Brotnja bavilo uzgojem stoke i lovom, potvrđuje spominjani Dijanin i Silvanov žrtvenik. Na poljodjelstvo, posebice na uzgoj vinove loze, upozoravali bi i ulomci oltarne pregrade s motivima vinove loze, grožđa i ptica kao i tobožnji reljef s motivom *Adama i Eve* u *Raju zemaljskom* (BAKULA 1867: 87; 1970: 83), vjerojatno grčko-rimskog boga vina i vinove loze Bakha (*Bacchus*; HOERNES 1880: 35). Na intenzivno poljodjelstvo, posebice vinogradarstvo, a moguće i maslinarstvo, na području Brotnja upozorava i baza rimskog tijeska (*torculum*), također pronađena u ruševinama antičkog objekta na *Crkvini* (sl. 7; HOERNES 1880: 35; BOJANOVSKI 1969: 27). Rekonstrukcija tijeska iz rimske utvrde na Mogorjelu (sl. 8), te ostaci istih objekata iz Salone, podruma Dioklecijanove palače u Splitu, s Brijuna i dr., ostavljaju mogućnost njegova korištenja kako za tiještenje mošta, tako i za proizvodnju maslinovog ulja. Na razvijeno vinogradarstvo u ovom kraju upozoravaju i ulomci amfora iz antičkog naselja na *Krstinama* u Hamzićima (*ALBiH*, 3: 301, br. 24.236).

Sl. 7: Baza rimskog tijeska (*torculum*)
Abb. 7: Basis der römischen Presse (*torculum*)

Sl. 8: Rekonstrukcija turnjačnice iz Mogorjela
Abb. 8: Rekonstruktion der Presse aus Mogorjelo

TRAGOVI ANTIČKIH NASELJA I OBJEKATA

Tragovi antičkih naselja i objekata, osim u Čerinu, registrirani su i na više drugih mjesta Brotnja. Tako su, primjerice, tragovi antičkog naselja s ulomcima amfora te kasnoantičkim refugijem registrirani na *Krstini* u Hamzićima (*ALBiH*, 3: 301, br. 24.236). Jedna rimska utvrda registrirana

Sl. 9: Trubač sa *Sutivana* u Donjoj Blatnici
Abb. 9: Der Bläser aus *Sutivan* in Donja Blatnica

na je na *Gradini (Gomila)* u Čalićima (*ALBiH*, 3: 296, nr. 24.138), a ruševine nekog antičkog objekta od oklesanih četvrtastih kamenih blokova spajanih metalnim klamfama i profiliranim vijencem registrirani su na *Gradini* u Donjem Malom Ogađeniku (*BEŠLAGIĆ* 1971: 315; *ALBiH*, 3: 297, br. 24.154). Veći broj ulomaka antičkih spolija, među kojima i kapitel urešen akantusovim lišćem, registriran je u *Grabu* u Dragičini (*BEŠLAGIĆ* 1971: 315; *ALBiH*, 3: 296, br. 23.127). Jedno antičko naselje s ranokršćanskom bazilikom nalazilo se na *Crkvini* u Donjoj Blatnici (*VEGO* 1961: 22–24; 1981: 29–30, 146–148). U istome mjestu na *Visočici (Bakri)* u blizini katoličkoga groblja također su registrirani tragovi antičkih Objekata (*BEŠLAGIĆ* 1971: 315–316; *ALBiH*, 3: 308, br. 24.386). S vrela *Sutivan* (Sveti Ivan) također u Donjoj Blatnici potječe brončani rimski kipić trubača (*cornicen*) iz vremena Principata (sl. 9; *PATSCH* 1904a: 45; *ALBiH*, 3: 306, br. 24.357).

Prilikom gradnje ceste u *Glavicama* u Hamzićima uništena je antička nekropola iz 3. odnosno 4. st. Vršci kopalja koji su se našli u nekim grobovima upozoravaju da su tu pokapani i poginuli ratnici (*ALBiH*, 3: 294, br. 24.79). Dvije rimske urne za pepeo spaljenih pokojnika pronađene su u *Grljevićima*, također u Hamzićima (*HOERNES* 1880: 37; *ILBiH*, 3: 298, br. 24.175). Ove nekropole upozoravaju da je u Hamzićima moralo postojati i rimskodobno naselje.

Nije jasno potječe li iz antičkog doba i mramorna baza sa stopama lava koja se nalazila na izvoru Čerin ispod današnje rimokatoličke župne kuće, a od koje je izrađena škropionica (sl. 10). Prema Morizu Hörnesu, nakon što je stoljećima s nje strugan prah koji se pio kao lijek, preoblikovana je u škropionicu te bila prenesena u župnu crkvu. Otuda ju je u nekoliko navrata u svoj dvor u Krehinu Gracu pokraj Čitluka odnosio beg Kreović, te da se ona svaki put vraćala na svoje staro mjesto (*HOERNES* 1880: 36–37). Urešena je trima križevima. Tragovi struganja praha na njoj su još i sada vidljivi, te potvrđuju Hörnesovu tvrdnju. Važno je pripomenuti da mjesna predaja potvrđuje da se na vrelu Čerin nalazio i žrtvenik Dijane i Silvana baš kao i Andromedin reljef, što bi moglo upućivati na postojanje njihova svetišta na ovom mjestu. Tim više što je, do podizanja spomenika u ratovima palim Brotnjacima, na tome mjestu stajala prirodna stijena s obilježjuma pećine.

Sl. 10: Škropionica uzidana pored donjeg ulaza u župnu kuću u Čerinu
Abb. 10: Eingemauerter Weihwasserkessel neben dem unteren Eingang in das Pfarrhaus in Čerin

SREDNJI VIJEK

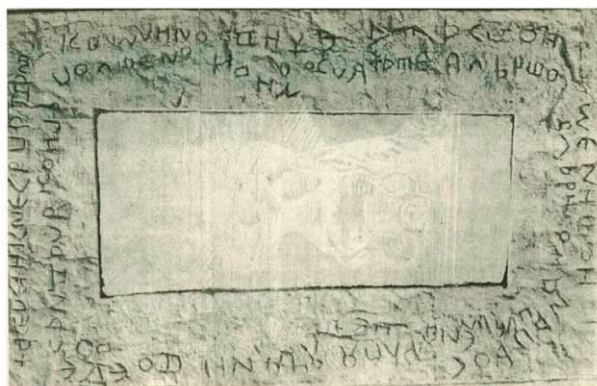
Brotnjo je bilo oblast (distrikt) srednjovjekovne hrvatske župe Večenike (Večerić) u okviru Humskog kneštva (*ANĐELIĆ* 1999: 161–187). Prvi se put spominje 1307. god. u vrelima *Dubrovačkog arhiva*, i to u vezi s pljačkom robe vrijedne 800 perpera dubrovačkog trgovca Tome Držića (*Dersa*) u Večerićima 24. svibnja 1306. god. U svezi s time svjedočio je 7. siječnja 1307. kod crkve

sv. Jurja u Brotnju (*ad Sanctum Georgium in Brochina in comitatu Chelmi*) i neki Đurek, nećak Đerenijin (VEGO 1981: 107; SIVRIĆ 1997: 14–15, br. II). Sveti Juraj se prema Marku Vegu treba tražiti na Služnju (VEGO 1981: 90).

Brotnjo se ponovno spominje i 26. travnja 1329. god. (*in loco dicto in Brechinna*) u svezi s pljačkom robe dubrovačkog trgovca Blaža Sarake (*Blaxius de Saracha*) koju je upravo u Brotnju počinio neki Ostoja Rogat, čovjek bosanskog bana (*hominem domini bani de Bossina*) (VEGO 1981: 81–82 i bilj. 44; SIVRIĆ 1997: 8). Ban je bio Stjepan II Kotromanić (oko 1326–1353. god.) koji je Humom i Krajinom (između Neretve i Cetine) zavladao poslije poraza Mladina II Bribirskog kod Blizne u Poljicima (1322. god.). Tijekom 15. st. Brotnjo je bilo sastavni dio humske župe Večerić (Večeničke), u kojoj je zauzimao najjužniji dio (ANĐELIĆ 1999: 161–188). Od vremena bana Stjepana II i njegova nasljednika Stjepana Tvrtka I (ban 1353–1377. god.; kralj 1377–1391. god.) do osmanlijske okupacije oko 1470. god. Brotnjom su gospodarili knez Komlin i njegovi nasljednici knezovi Komlinovići (VEGO 1981: 83). Na samom početku svog banovanja Tvrtko I je 1353/1354. god. stigao u Brotnjo, gdje je na *Suhoj* na Prozračcu (zajedno s ocem Vladislavom Kotromanićem, majkom Jelenom Nelipić i bratom Vukom) izdao ispravu knezu Donjih Krajeva (na Sani i Vrbasu) knezu Vlatku Vukoslaviću-Hrvatiniću i njegovim potomcima (VEGO 1981: 85, sl. 11; 88–90). Bio je to prvi Tvrtkov posjet Humu i humskoj vlasteli. Sudeći prema epitafu s baze stećka kneza Pavla Komlinovića, *Prozrač* se treba tražiti na *Visočici (Bakri)* u Gornjem Velikom Ograđeniku (Donja Blatnica; VEGO 1981: 135, sl. 18). Tvrtko je uskoro (1357. god.) bio prisiljen cijeli Hum i Krajinu (između Neretve i Cetine) odstupiti ugarsko-hrvatskom kralju Ludoviku I Velikom (1342–1382. god.) kao miraz njegove žene Elizabete koja je bila kći bana Stjepana II Kotromanića (ANČIĆ 1996: 134; 1997: 125–126, 156–157; 2001: 160). U kraljevju su vlasti ostali sve do njegove smrti.

U povelji kralja Stjepana Ostoje (1398–1404. god.; 1409–1418. god.) kojom je knezovima braći Jurju i Vukcu Radivojevićima 29. prosinca 1408. god. povratio zemlje između Neretve i Cetine koje im je preoteo vojvoda Sandalj Hranić Kosača (oko 1370–1435. god.) spominje se i Brotnjo (*Brochno provinciam cum omnibus iuribus et territoriis*; FERMENDŽIN 1892: p. 87; VEGO 1981: 82; SIVRIĆ 1997: 9, 16, br. IV). Sudeći prema epitafu kneza Pavla Komlinovića (*Ase leži knez' Pavao Komlinović, na svoji plemenitoi na Prozr(a)ču u dni voevode Sandel' koji ga počteno i virno služšaše. Učr'to' učr'to' na plemenitei*) sa stećka na *Visočici* (sl. 11) koji se datira između 1423. i 1434. god. (VEGO 1981: 91), Brotnjom je tijekom posljednjih godina Sandaljeva života gospodario knez Pavao Komlinović sa svojom braćom (VEGO 1981: 85, 91) a poslije Pavlove smrti (prije 1434. god.) brat mu Pavko Komlinović (VEGO 1981: 92; MANDIĆ 1998: 38; 2001: 227). Podložan im je bio Radovan Rakojević-Rukousić (*Ruchousich*), pokopan pod velikim stećkom (*Ase leži Radovan Rakoivić proklet koće tuđin leći veće negovo pleme*) ispred župne crkve u Čerinu (VEGO 1981: 91–92; MANDIĆ 2001: 461). Pod stećcima u istoj nekropoli (koja broji 40-tak stećaka; BEŠLAGIĆ 1971: 315–316) na *Visočici* su potkraj 14. odnosno početkom 15. st. ukopani i Pavlovi rođaci knezovi Ivaniš Komlinović (*Ase leži Ivaniš Komlinović*) i Grgur Komlinović-Vuković, sin Pavlova brata Vukca Komlinovića-Vukovića (*Ase leži sin Vukca Vukovića a na ime Grgur*; VEGO 1981: 90). Stoga se i starinu Komlinovića treba tražiti upravo u tom dijelu Brotnja (MANDIĆ 1998: 37; 2001: 227). Inače braća Pavao, Pavko, Vukac i Radat Komlinović tuženi su 7. svibnja 1423. god. u Dubrovniku zbog prepada na dubrovačke trgovce u Drijevimama (Gabela pokraj Čapljine; VEGO 1981: 91; MANDIĆ 1998: 37–38; 2001: 227). Komlinovići su 27. srpnja 1430. god. od vojvode Sandalja Hranića Kosače u njegovu sjedištu Blagaju na Buni tražili odobrenje da pomognu Dubrovčanima u ratu protiv vojvode Radoslava Pavlovića (VEGO 1981: 91; MANDIĆ 1998: 38; 2001: 227). Komlinovići su bili posljednji gospodari Brotnja prije nego su ga oko 1470. okupirali Osmanlije. Posljednji njihov predstavnik Vlatko Komlinović spomenut je 1473. kao izaslanik hercega Vlatka Kosače (sina hercega Stjepana Kosače) u Dubrovniku (VEGO 1981: 92; MANDIĆ 1998: 38; 2001: 227). Prema Nikoli Mandiću, Komlinovići su pred osmanlijskim okupatorom izbjegli u zapadnu Bosnu

(Majdan i Sasina) na posjede svojih rođaka knezova Vojsalića-Hrvatinića a potom na Banovinu (oko Petrinje i Gline) i drugdje, gdje su se do sad uspjeli održati (MANDIĆ 1998: 38–40; 2001: 228–230). Od drugih broćanskih knezova poznati su Nimčiči iz Dragičine (VEGO 1981: 93). Tako su se Vuk Nimčič i njegova braća Juraj i Prodan parčili pred sudbenim stolom *Humskog kneštva*, odnosno humskim knezom Ivanom Nelipčičem i njegovim nećakom knezom Nelipcem u Brotnju u siječnju 1371. god. s Božićem Pervčićem i *svim Vinjanima* oko sela Hripci (ANČIĆ 2001: 258–259, br. III; 260–261, br. VI).

Sl. 11: Postolje stećka s epitafom kneza Pavla Komlinovića
Abb. 11: Postament des *stećak* mit dem Epitaph des *knez* Pavao Komlinović

BROĆANSKE MATICE

Brotnjo je jedinstveno i po najstarijim u cijelosti sačuvanim crkvenim maticama na zapadno-hercegovačim prostorima (sl. 12). Za razliku od drugih crkvenih matica – pogotovo u Hercegovini, odoljele su zubu vremena i nadživjele zloduh komunizma koji ih je sustavno i planski uništavao osobito tijekom Drugog svjetskog rata i poraća. Kao i nekad, i danas se čuvaju u rimokatoličkom župnom uredu u Gradničima. U kontinuitetu se vode još od 1775. god. do danas. U svom najstarijem dijelu sadrže neprocjenjive podatke o hrvatskom katoličkom puku gotovo cijele zapadne Hercegovine.

Sl. 12: broćanske crkvene matice
Abb. 12: Kirchenbücher aus Brotnjo

ZAKLJUČAK

Slučajni nalazi, skromna arheološka istraživanja i rekognosciranja potvrđuju dobru napućenost Brotnja kako tijekom brončanog odnosno željeznog doba, tako i u vrijeme rimske antike. Plodno Broćansko polje rano je privuklo rimske koloniste, ponajprije iz Narone ali i s ljubušskog područja gdje su još u vrijeme cara Klaudija (41–54. god.) sustavno naseljavani rimski veterani (*Pagus Scunasticus*) i gdje se od posljednjih stoljeća pretkršćanske ere nalazio utvrđeni rimski vojnički logor (*Bigeste* na Hardomilju – Humac blizu Ljubuškoga). Istim se pravcem na ovo područje vjerojatno širilo i kršćanstvo. Nije isključeno da su ovdašnje peregrinske populacije s njim bile upoznate još prije vremena Konstantina Velikog (306–337. god.). Kako god bilo, ono je u Čerinu zajamčeno ulomcima pluteja vjerojatno iz ranokršćanske bazilike, sarkofagom s kršćanskim motivom i drugim. Kao ni u antici, u Brotnju se ni u srednjem vijeku nije uspjelo razviti značajnije gospodarsko niti urbano naselje, iako je, sudeći prema velikom broju stećaka (među kojima i vrlo monumentalnih) bilo dobro napućeno a pojedini rodovi bili vrlo bogati. Brotnjo je u kasnom srednjem vijeku bilo sastavni dio humske župe Večerić (Večenike). Od vladavine bana Stjepana II Kotromanića do osmanlijske okupacije Brotnjom su gospodarili knezovi Komlinovići, čiji su prvaci Pavao, Ivaniš i Grgur, te sin Pavlova brata Vukca, pokopani sa svojim rodom na *Visočici* (*Bakri*) u Gornjem Velikom Ograđeniku (Donja Blatnica). Bili su podložni bosanskim vladarima, odnosno humskim knezovima.

BIBLIOGRAFIJA

ALBiH, 3 – *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Sv 3. Sarajevo, 1988: Zemaljski muzej.

ANČIĆ, M.

- 1996. Humsko kneštvo. *Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme. Zbornik Znanstvenog simpozija održanog u Ljubuškom 11. i 12. kolovoza 1995.* Mostar – Zagreb, 1996: 129–142: ZIRAL, Naša djeca.
- 1997. *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću.* Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar – ZIRAL, Mostar, 1997.
- 2001. *Na rubu zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne bosanske povijesti.* Zagreb, 2001: Dom i svijet – Hrvatski institut za povijest.

ANĐELIĆ, P. 1999. Srednjovjekovna župa Večenike (Večerić) i postanak Mostara. *Srednjovjekovne humske župe.* Mostar, 1999: 161–187: ZIRAL.

ANĐELIĆ, P. 1999. Srednjovjekovna župa Večenike (Večerić) i postanak Mostara. *Srednjovjekovne humske župe.* Mostar, 1999: 161–188: Ziral.

BAKULA, P. 1867. *Schematismus topographico=historicus Custodiae provincialis et Vicariatus apostolici in Hercegovina sub regimine spiritali fratrum min. observ. Sancti Francisci pro anno Domini 1867.* Spalati, 1867.

BAKULA, P. 1970. *Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule. S latinskog originala iz godine 1867. preveo dr. fra Vencel Kosir.* Mostar, 1970.

BASLER, Đ.

- 1972. *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo, 1972: Veselin Masleša.
- 1990. *Kršćanska arheologija.*² Mostar, 1990: Crkva na kamenu.
- 1993. *Spätantike und frühchristliche Architektur in Bosnien und der Herzegowina. Redigiert von Renate Pillinger – Andreas Pülz – Hermann Vetters.* Wien, 1993: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- BEŠLAGIĆ, Š. 1971. *Stećci: Kataloško topografski pregled*. Sarajevo, 1971: Veselin Masleša.
- BOJANOVSKI, I. 1969. Antička uljara na Mogorjelu i rekonstrukcija njenog torkulara. *NašeStar*, 12/1969: 27–54.
- CAMBI, N. 1976. Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali. *Materijali XII. IX kongres arheologa Jugoslavije Zadar 1972*. Hrvatsko arheološko društvo – Savez arheoloških društava Jugoslavije. Zadar, 1976: 239–282.
- CAMBI, N. 1985. Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici. *RadZad*, 24(11)/1984–1985: 33–59.
- CHEVALIER, P. 1995. *Ecclesiae Dalmatiae: L'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe–VIIe S.)*. Tome 1 – Catalogue. *Salona II: Recherches archéologiques franco-croates à Salone*. Rome, 1995: Arheološki muzej, Split – École Française de Rome.
- Čitluk i Brotnjo 1987. *Čitluk i Brotnjo: povijest, kultura, umjetnost, prirodne znamenitosti, turizam*. Zagreb, 1987: Privredni vjesnik – Turistička propaganda.
- ČOVIĆ, B. 1976. *Od Butmira do Ilira*. Sarajevo, 1976: Veselin Masleša.
- FERMENDŽIN, E. 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*. Collegit et digessit P. Eusebius FERMENDŽIN. Zagrabiae, 1892: Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium.
- FISKOVIĆ, I. 1980. O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja. *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka. Znanstveni skup Metković 4–7. X 1977*. Hrvatsko arheološko društvo. Split, 1980: 213–256.
- HOERNES, M. 1880. Römische Alterthümer in Bosnien und der Hercegovina. *AEM*, 4/1880: 32–47.
- KORDIĆ, K. 1998. Nalazišta i povijesna mjesta u Brotnju. *Brotnjo zbornik 2*. Čitluk, 1998: 9–40: Matica hrvatska.
- KRASIĆ, S. 1998. Rimski nadgrobnji spomenik iz II. ili III. st. poslije Krista. *Brotnjo. Zbornik 2*. Čitluk, 1998: 49–52: Matica hrvatska.
- MANDIĆ, N. 1998. Komlinovići. *Brotnjo. Zbornik 2*. Čitluk, 1998: 37–47: Matica hrvatska.
- MANDIĆ, N. 2001. *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Brotnju*. Mostar – Brotnjo, 2001.
- PATSCH, C. 1904. Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. *WMBH*, 9/1904: 171–301.
- PATSCH, C. 1904a. Arheološko-epigrafska istraživanja o povjesti rimske pokrajine Dalmacije. *GZM*, 16/1904: 33–59.
- RADIMSKÝ, V. 1892. Arheološke crtice. *GZM*, 4/1892: 117–127; 221–230.
- SIVRIĆ, M. 1997. Nekoliko najstarijih vijesti o Bročnu – Brotnju i njegovu imenu. *Brotnjo: prvi zbornik*. Čitluk, 1997: 7–16: Matica Hrvatska – ogranak Čitluk.
- SIVRIĆ, M. 2004. Kočerina u županijskom sustavu Humske zemlje. *Zbornik Viganj i njegovo doba*. Široki Brijeg – Kočerina, 2004: 157–174: Gral – Odbor za obilježavanje 600. obljetnice.
- ŠIŠIĆ, F. 1914. *Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. Čest 1 (do god. 1107)*. Zagreb, 1914.

ŠKEGRO, A.

- 1991. Rimska žigosana opeka na području Bosne i Hercegovine. Zbornik radova posvećenih akademiju Alojzu Bencu. *PosIzdANUBiH*, 95, *Odjeljenje društvenih nauka*, 27, 1991: 221–239.
- 1999. *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*. Zagreb, 1999: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji.
- 2000. Tri rimska natpisa iz zapadne Hercegovine. *RadFilZad, Razdio povijesnih znanosti* 38, 25/1999 (2000): 27–37.
- 2002. *Na rubu opstanka: Duvanjska biskupija od utemeljenja do uključenja u Bosanski apostolski vikarijat*. Zagreb, 2002: Dom i svijet – Hrvatski institut za povijest.

VEGO, M. 1961. *Historija Broćna od najstarijih vremena do turske okupacije*. Sarajevo, 1961: Narodni odbor općine Čitluk.

VEGO, M. 1981. *Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine*. Čitluk, 1981: Skupština općine Čitluk.

ZANINOVIĆ, M. 1966. Ilirsko pleme Delmati. *GCBI*, 4/2, 1966: 27–92.

ZANINOVIĆ, M. 1967. Ilirsko pleme Delmati, II. dio. Materijalna i duhovna kultura. *GCBI*, 5/3, 1967: 5–101.

ZUSAMMENFASSUNG

BROTNJO VON DER URGESCHICHTE BIS ZUM MITTELALTER

Aufgrund der verschiedensten Quellen, der Forschungsergebnisse anderer Verfasser, zum Teil auch aufgrund der eigenen Grunderkundigung u.s.w., macht der Autor auf die synthetische Art und Weise einen Rückblick auf die Geschichte der westherzegowinischen Gegend Brotnjo schon von der Frühzeit bis zum Ende des Mittelalters. Er kommt zum Beschluß, daß die Lebenskontinuität und die Besiedlung dieser Gegend schon seit der Eisenzeit besteht. So ähnlich sieht die Situation mit dem Christentum aus, das schon seit der Spätantike dort verwurzelt ist und bis heute überlebte, wie teilweise auch die dortige Bevölkerung.

Rukopis primljen: 16. XI. 2005.
Rukopis prihvaćen: 20. XI. 2005.